

Василь ІЛЬНИЦЬКИЙ,
 orcid.org/0000-0002-4969-052X
 доктор історичних наук, доцент,
 завідувач кафедри історії України
 Дрогобицького державного педагогічного
 університету імені Івана Франка (Україна, Дрогобич)
 vilnickiy@gmail.com

ВИКОРИСТАННЯ РАДЯНСЬКИМИ СИЛОВИМИ ОРГАНАМИ ВНУТРІШНЬОЇ АГЕНТУРИ У БОРОТЬБІ ІЗ УКРАЇНСЬКИМ ВИЗВОЛЬНИМ РУХОМ НА ЧЕРНІВЕЧЧИНІ (1945 – 1946)¹

У статті на основі невідомих і маловідомих документів розкриваються закономірності використання одного із найбільш поширених методів боротьби репресивно-каральних органів проти українського визвольного руху – агентурно-інформаційної мережі. На конкретному прикладі із Чернівецької області показуються особливості вербування та функціонування внутрішньої агентури у боротьбі із підпіллям Карпатського краю ОУН. Виявлено, що головними завданнями агентури стали не лише фізичне знищення чи захоплення підпільників і повстанців, їхніх ліній зв'язку, кореспонденції, криївок, але й дискредитація цілого руху.

Ключові слова: агентурно-інформаційна мережа, український визвольний рух, Карпатський край ОУН.

Vasyl ILNYTSKYI,
 Ph D hab. (History), Associate Professor, Head of the Ukraine's History Department
 of Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University
 (Ukraine, Drohobych) vilnickiy@gmail.com

THE USE OF INTERNAL INTELLIGENCE AGENCIES BY THE SOVIET FORCE GROUPS IN THE STRUGGLE AGAINST THE UKRAINIAN LIBERATION MOVEMENT IN CHERNIVTSI OBLAST (1945 – 1946)

In the article on the basis of unknown and little-known documents the regularities of the use of one of the most widespread struggle methods of the Soviet repressive units against the Ukrainian liberation movement, the so called intelligence agencies networks, are clarified. A concrete example in Chernivtsi region (alias oblast) has been used to demonstrate the features of recruitment and functioning of the internal agents in the struggle against the underground of the Carpathian area (alias Karpatskyi Krai) of OUN. The article reveals the fact, that the main tasks of the internal agents was not only physical destruction or captivation of the underground participants, insurgents, their communication lines, correspondence, concealments, but also discreditation of the whole liberation movement.

The article's purpose is to investigate the features of the use by the Soviet repressive system of internal intelligence agents in the struggle against Ukrainian liberation movement Chernivtsi land.

The security service of OUN, without exaggeration, well sustained the organisation's vitality during the struggle against the invaders. With declassification and access opening to archival funds the number of such concrete examples constantly increases. An atypical enough case happened in Chernivtsi region. The atypicality consisted in the fact, that those who became collaborators of the repressive organs were the «longevous» members of OUN, had certain authority and, what is most surprising, had lost their families in the struggle. That case surprised also the leadership of OUN. Nevertheless, despite subtle enough combinations of internal agencies, including atypical ones, the secret service discovered and liquidated them. For a detailed consideration of this case, the author has three principal kinds of sources at his disposal, namely, documents of force groups, the report of interrogation of Mykola Trufin-«Nalyvaiko», and an underground document with a description of the events. Each of them supplements one another, but, at the same time, they have certain divergences. However, notwithstanding that, after a critical analysis the picture of events can be precisely enough reconstructed.

Eventually, the creation of networks of intelligence agencies took a high place in the repressive apparatus' activity. The implementation of agencies gave a considerable effect in the struggle against the Ukrainian liberation

¹ Публікація містить результати досліджень, проведених при грантовій підтримці Державного фонду фундаментальних досліджень за конкурним проектом договір Ф77/80-2018.

movement. The aforementioned case represents a rather typical example of recruitment and use of the internal agencies. However, that example was not a usual one as their conscripts – and, hence, «internal agents» became the long-time members of OUN. At the same time, the efficient activity of the security service operational executors is worthy of attention. These operational executors (Ukr. referentura) played an enormous role in the Ukrainian liberation movement. Within decades of cruel struggle against the strongest in the world repressive systems (Polish, German, Soviet), OUN's SS (Security Service) proved on equal with the world's most renowned special services. Actually, it is thanks to the skilful struggle of OUN's SS against the enemy internal agencies and provocations, and also due to its open combat and propaganda activity, the armed liberation struggle of the Ukrainian people continued up to the middle of the 1950s.

Key words: *intelligence agencies networks, the Ukrainian liberation movement, Karpatsky krai of OUN.*

Проблеми. Радянська репресивно-каральна система володіла не тільки цілим арсеналом засобів для боротьби із українським визвольним рухом, але й активно використовувала його. З-поміж найбільш ефективних виявилася створена агентурно-інформаційна мережа. Особливою популярністю та ефективністю відзначалося використання внутрішньої агентури. Однак донедавна це питання перебувало під суворим табу. Кардинально змінило ситуацію відкриття доступу до архівів силових органів, що уможливило розкриття цього питання.

Аналіз досліджень. Окремі фрагменти закономірностей створення та функціонування агентурно-інформаційного апарату знайшло своє висвітлення в узагальнюючих працях із історії українського визвольного руху. Вперше проблему використання агентурної мережі на великому джерельному матеріалі розкрив І. Білас (Білас, 1994). Своє відображення вказана проблема знайшла у публікації раніше засекречених документів В. Сергійчуком (Сергійчук, 2006; Сергійчук, 1998; Сергійчук, 2005). В подальшому питання використання агентури знайшло своє відображення в узагальнюючих дослідженнях А. Кентія, Ю. Киричука, А. Русначенка, Ю. Шаповала (Кентій, 1999а; Кентій, 1999б; Киричук, 2003; Русначенко, 2002; Шаповал, 2001). Висвітленню зазначеної проблеми застосування агентури присвячена ціла низка публікацій автора цього нарису (Ільницький, Галів, 2009; Ільницький, 2014; Ільницький, 2017а; Ільницький, 2017б). Саме тому **метою статті** є дослідити особливості використання радянськими репресивно-каральними органами внутрішньої агентури у боротьбі із визвольним рухом на Чернівецьчині.

Виклад основного матеріалу. Служба безпеки ОУН, без перебільшення, забезпечувала життєдіяльність організації під час боротьби з окупантами. Із розсекреченням і відкриттям доступу до архівних фондів таких конкретних прикладів щоразу збільшується. Доволі нетиповий випадок трапився на Чернівецьчині. Нетиповість полягала у тому, що особи, які пішли на співпрацю із репресивно-каральними органами, були «довголітніми» членами ОУН, користувалися авторитетом, а що найдивніше – втратили рідних і близьких у боротьбі. Здивував цей приклад і керівництво ОУН. У «Огляді організаційно-політичної роботи» за 1944 – 1945 рр. його укладач, провідник Буковинського окружного проводу ОУН В. Савчак-«Сталь»² (31 грудня 1945 р.), розмірковуючи над проблемами виходу із повинною та зрадою, наводив найбільш дивні приклади: «Цікаво, що між тими, які зголосилися з повин[н]ою, є б[а]гато людей, що під час участі в нашій боротьбі втратили все (сім'ю, майно і т.д.). Наприклад, Циган з Банилова, якому мати померла на Сибірі, а жінка сидить в тюрмі – зголосився з повин[н]ою. Стріла (ціла сім'я на Сибірі), Береза (батьків вивезли, жінка в тюрмі, а майно спалили), Грізний (все спалене, а ціла сім'я – розстріляна), Наливайко (якому батька і сестру спалили в огні живцем, матір замордували в криївці, майно спалили) – провокатор, Задорожний (батька спалили живцем в огні, а

² Савчак Василь Миколайович («Сталь», «Блакитний», «Андріан», «Арпад», «Сокіл», «Старий», «С-20», «383/с»; 23.03.1922, с. Ямниця Тисменицького р-ну Івано-Франківської обл. – 20.10.1950 р., біля с. Шешори Косівського р-ну Івано-Франківської обл.). Освіта середня. Закінчив народну школу та Станіславівську гімназію. Член Юнацтва (1936). Організаційний референт Станіславського обласного проводу ОУН (Юнацтва) (1940 – 1944). Провідник Коломийського окружного проводу ОУН (весна 1944 – 03.1945). Провідник Буковинського окружного проводу ОУН (03.1945 – 06.1950). Організаційний референт Карпатського крайового проводу ОУН (07 – 10.1950). Нагороджений Бронзовим хрестом заслуги (ч. 1/45 від 25.04.1945). Нагороджений Срібним хрестом заслуги (ч. 2 від 2.09.1948). Фігурант АС «Гірські», «Змовники», «Підпільники».

мати криється) сам він довголітній член ОУН і підпільник-провокатор; це тільки деякі зразки, а подібного можна б навести б[а]гато більше. Ця моральна гангрена, що роз'їдає місцеве суспільство – це дар румунського окупанта. Суспільству притаманний нахил до донощицтва» (Літопис УПА, 2012: 163). Вивчаючи цей випадок, вдалося виявити у документі силових органів «Меморандумі по агентурній справі «Вурдалаки»-«Змовники»» унікальну інформацію – визнання факту застосування колективної відповідальності: «За напад на с. Іспас Вижницького р-ну у вересні 1944 р. була проведена агентурна комбінація і вся сім'я та господарство агента «Огонь» були знищені. Таким чином офіцер УПА користувався заслуженим авторитетом серед оунівського бандистського складу» (підкреслення наше – В. І.) (ГДА СБУ. Ф. 65. Спр. С-13422. Т. 4. Арк. 73).

Однак попри доволі складні агентурні комбінації, з огляду на свою нетиповість, СБ їх виявляла та припиняла. Зокрема, в інформації начальника Управління ББ МВС УРСР полковника Сараєва на ім'я начальника УМВС Чернівецької області полковнику Михайлу Руденку³ (17 квітня 1946 р.) зазначалося, що «...керівництво ОУН Буковини і зокрема «Сталь», приймають рішучі заходи до відновлення раніше розгромленого Буковинського проводу ОУН і за останній час шляхом терору і залякування значно активізували діяльність низових звен ОУН Буковини. Заслуговує серйозної уваги і той факт, що СБ окружного проводу Буковини, добре організованою розвідкою і контррозвідкою не тільки вдалося ліквідувати нашу внутрішню агентуру в проводі, але й обставити агентурою СБ деяких начальників райвідділів МВС. Внаслідок цього розмова заступника начальника УМВС тов. Біленка із начальником Вижницького РВ МВС тов. Казаківим у квартирі останнього, про колишнього провідника ОУН Буковини – «Мотрю»⁴ одразу ж стала відома «Сталю»» (ГДА СБУ. Ф. 65. Спр. С-13422. Т. 4. Арк. 95).

³ **Руденко Михайло Тимофійович** (1909, смт. Лозно-Олександрівка Білокуракинського р-ну Луганської обл. – ?). Українець. Старший лейтенант державної безпеки (9.08.1940), капітан державної безпеки (15.08.1941), підполковник (11.02.1943), полковник (3.05.1944). Член ВКП(б) (1930). Освіта вища. Навчався у Військовій Академії імені М. В. Фрунзе (1937 – 1940). Старший оперативний уповноважений 6 відділення 3 відділу ГУДБ НКВС СРСР (03.1940 – 03.1941). Начальник 1 відділення 8 відділу 2 управління НКДБ СРСР (21.03 – 4.07.1941). Командир оперативного відділу НКВС СРСР по боротьбі із парашутним десантом і диверсантами у Москві та околицях (07.1941 – 01.1942). Заступник начальника 4 відділення 2 відділу 4 управління НКВС СРСР (01 – 06.1942). Начальник 1 відділення 3 відділу 4 управління НКВС СРСР (1.06.1942 – 25.05.1943). Заступник начальника відділу по боротьбі із бандітизмом НКВС СРСР (10.05.1944 – 10.07.1944). Начальник УНКВС – МВС Чернівецької області (10.07.1944 – 30.11.1946). Начальник відділу по боротьбі із бандітизмом, заступник начальника УМВС Львівської області (12.1946 – 03.1947). Начальник відділу 2-Н, заступник начальника УМДБ Львівської області (03.1947 – 06.1948). Начальник відділу виправно-трудова колоній, заступник начальника УМВС Сталінської області (06.1948 – 03.1951). Начальник табірної відділення № 14 і будівництва № 560, начальник Управління військово-будівельних частин, заступник начальника Управління виправно-трудова табору і будівництва № 560 (Москва) (04.1951 – 05.1956). Нагороджений орденом Червоної зірки (20.09.1943), орденом Червоного прапора (8.03.1944), орденом Вітчизняної війни 2 ст. (20.10.1944), орденом Вітчизняної війни 1 ст. (10.04.1945), орденом Червоної зірки. Звільнений із МВС СРСР за фактами дистредитації (12.05.1956).

⁴ **Галицька (за чол. – Одинець) Артемізія Георгіївна («Мотря», «Мі», «Юрко», «Федькович»;** 1912, м. Садгора, тепер у складі м. Чернівці – 1985, м. Караганда, Казахстан). Закінчила вчительську семінарію м. Ботошани (Румунія) (1932) та вчительський інститут у м. Ботошари (Румунія), закінчила два курси медичини. Працювала вчителем у с. Довгопілля Путильського р-ну Чернівецької обл. (1932 – 1933), с. Чорнівка Новоселицького р-ну (1933 – 1934), с. Калафіндешти (Румунія) (1934 – 1935), с. Ізвори тепер у складі с. Ошихліби Кіцманського р-ну (1935 – 1936), с. Опришени Глибоцького р-ну Чернівецької обл. (1936 – 1940), с. Дарманешти (Румунія) (1940 – 1941), с. Аданката (Румунія) (1941 – 1942). Член ОУН (06.1942). Працівник організаційної референтури Проводу ОУН (08 – 12.1942), референт зв'язку між Галичиною і Буковиною КП ОУН ЗУЗ (04.1943 – 11.1943), референт жіночої сітки Станіславівського обласного проводу ОУН (12.1943 – 02.1944). Провідник Буковинського обласного проводу ОУН (03 – 12.1944). Видавала підпільний часопис «Мечем». Заарештована тяжко пораненою 29.12.1944 р. біля с. Васловівці Заставнівського р-ну Чернівецької обл. Засуджена 31.08.1945 до ВМП, змінена на 25 років ВТТ. Нагороджена Бронзовим хрестом заслуги (ч. 1/45 від 25.04.1945). Після звільнення з Карагандинських таборів у 1957 р., відправлена на спецпоселення у с. Дудинка Красноярського краю Росії. Вийшла заміж за колишнього вояка УПА Василя Одиця. Проживала в Казахстані, померла.

Для детального розгляду цього випадку у нашому розпорядженні перебуває три основні види джерел: документи силових органів, протокол допиту М. Труфина-«Наливайка» та підпільний документ із описом подій. Кожен із них взаємно доповнює інший, водночас мають місце певні розходження. Однак після критичного аналізу можемо доволі точно реконструювати картину подій. Зокрема, начальник Чернівецького УНКВС полковник Михайло Руденко звітував, що серед інших із 10 до 20 липня 1945 р. з'явилися із повинною комендант СБ Петро Денис-«Задорожний»⁵ і чотовий Микола Труфан-«Наливайко»⁶ (ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 34 (1960). Спр. 1. Арк. 199). Доповнює сам опис подій виходу із повинною протокол допиту Миколи Труфина-«Наливайка» («агент-внутрішнік», відтак «агент-бойовик» «Огонь») від 8 березня 1947 р. У якому він деталізує процес свого виходу із повинною. Так, 17 липня 1945 р. він написав записку оперуповноваженому Вишницького РВ МВС лейтенанту Куконину, в якій висловив свій намір і просив про зустріч в Іспаському лісі. Записку передав через Олексія Труфина, колишнього підпільника, який проживав легально. Вранці наступного дня М. Труфин-«Наливайко» і П. Денис-«Задорожний» зустрілися у домовленому місці з лейтенантом Куконіним і начальником Вишницького РВ МВС капітаном Казаковим, підпільники під час розмови із оперативниками погодилися на співпрацю із репресивно-каральними органами (Літопис УПА, 2012: 551).

Дещо по-іншому подається картина виходу із повинною «Меморандумі по агентурній справі «Вурдалаки»-«Змовники»» (заведена у липні 1945 р.). Зокрема в ньому зазначалося, що для здобуття кваліфікованої агентури наприкінці червня 1945 р. вдалося розшукати двох оунівців – Миколу Труфина-«Наливайка» і Петра Дениса-«Задорожного». Після комплексу проведених заходів їх обидвох схилили до таємного виходу на контакт та завербували. Колишньому чотовому Миколі Труфану-«Наливайку» дали агентурне псевдо «Огонь», а керівнику боївки СБ П. Денису-«Задорожному» – «Орел» (ГДА СБУ. Ф. 65. Спр. С-13422. Т. 4. Арк. 73). Завербовані агенти мали виконувати функції «агентів-внутрішніків». При цьому їх ретельно оберігали від ймовірного розшифрування при виконанні доручень. Оскільки новозавербовані агенти спецслужби втратили зв'язок із керівництвом Буковинського окружного проводу, чекісти «допомогли» його відновити (ГДА СБУ. Ф. 65. Спр. С-13422. Т. 4. Арк. 73). При цьому орієнтували на пошуку зв'язку зі всіма підпільниками, окрім В. Савчака-«Сталя», оскільки він міг їх залишити поруч із собою і таким чином контакт із силовими органами переривався. Також рекомендувалося відмовлятися від пропозицій інших керівних працівників Буковинської округи залишатися з ними (оскільки це всерйоз ускладнювало можливість контактів). Відтак агенти зв'язалися із групою керівників ОУН Буковини: Дмитром Козьменком-«Григором»⁷, Іваном Мензаком-«Ба-

⁵ Денис Петро Іванович («Задорожний»; 1920, с. Іспас Вишницького р-ну Чернівецької обл. – 03.12.1945, біля с. Розтоки Путильського р-ну Чернівецької обл.). Служив у румунській армії. Вояк УДП на Коломийщині (1943). Член ОУН. Слідчий СБ Вишницького надрайонного проводу ОУН. Референт СБ Путильського районного проводу (? – 07.1945). Вийшов з повинною (17.07.1945). Погодився на співпрацю з ворогом (агент-внутрішнік) та повернутий у підпілля. Заарештований окружним референтом СБ Мирославом «Сультяцьким-Кривоносом». Убитий при спробі втечі.

⁶ Труфин (Труфан) Микола Михайлович («Наливайко»; 1919, с. Іспас Вишницького р-ну Чернівецької обл. – 18.06.1991, с. Іспас Вишницького р-ну Чернівецької обл.). Член ОУН (1940). Служив у румунській армії (1942 – 1943). Повернувся на Буковину. Перебрався на терен Галичини. Військовий інструктор УНС на Косівщині (1943). Переведений на Буковину (03.1944). Командир 1-ї чоти 1-ї сотні Буковинського куреня УПА. Чотовий сотні «Криги» ТВ-20 «Сучава» ВО-4. Вийшов з повинною (17.07.1945), пішов на співпрацю (агент-бойовик «Огонь»).

⁷ Козьменко Дмитро Юрійович («Босак», «Григор», «Григір», «Мартин», «Павленко», «Палій»; 9.10.1918, смт. Печеніжин Коломийського р-ну Івано-Франківської обл. – 02.04.1950, Карапчівський ліс). Закінчив початкову школу Бучацький місіонерський інституті м.св. Йосафата (1933). Священик с. Торське на Тернопільщині (кінець 1930-х). Вчитель (1939–1943). Член ОУН (1942). Працівник організаційно-мобілізаційної референтури Чортківського окружного проводу ОУН (1944). Переведений на Буковину (12.1944). Командир відділу «Авангард» (зг. 01.1945). Організаційний референт Хотинського повітового проводу ОУН (12.1944 – 03.1945). Організаційний референт Чернівецького повітового проводу ОУН (1944). Провідник Чернівецького надрайонного проводу ОУН (08.1945 – 01.1950). В.о. організаційного референта Буковинського окружного проводу ОУН (1946 – 1947). Нагороджений Бронзовим хрестом заслуги (наказ ГВШ 1/48 від 12.06.1948 р.). Фігурант АС «Вурдалаки», «Звено». Заарештований 28.01.1950, біля с. Майдан Лукавицький. Завербований «Тридцятій». Убитий СБ ОУН.

куном»⁸, Іваном Северином-«Скригуном»⁹, Іваном Лесівим-«Олегом»¹⁰, «Левком» та ін. При зустрічі Д. Козьменко-«Григор» повідомив агентам про заплановану на 5 серпня конференцію за участю представників Карпатського крайового проводу ОУН. Агенти спробували відмовитися від участі у ній, мотивуючи це тим, що вони з іншої території та це їх не стосується, однак Дмитро Козьменко-«Григор» наполягав на їхній та Миколи Кричуна-«Черемшини» особистій присутності. Однак конференція не відбулася оскільки зв'язківці не змогли привести представників крайового проводу (в силу масштабних облав). Проведення конференції перенесли на 21 серпня. Агенти М. Труфін-«Огонь» і П. Денис-«Орел» отримали завдання розшукати всіх керівників Гірського району і привести їх на конференцію (ГДА СБУ. Ф. 65. Спр. С-13422. Т. 4. Арк. 74). Виконати поставлене завдання агентам вдалося частково – прийти на конференцію погодився лише «Віктор» (уродженець Житомирщини, йшов, щоб зустрітися з іншими східняками), усі інші відмовилися мотивуючи це небезпеками на шляху.

Водночас агенти М. Труфін-«Огонь» і П. Денис-«Орел» з'явилися на конференцію, на якій був присутній В. Савчак. Виконуючи вказівки чекістів, агенти подали неправдиву інформацію керівництву Буковинського проводу, що Микола Кричун-«Черемшина» насміхається над наказами провідників і відмовляється їх виконувати. Щодо інших членів організації Гірського району відзначили аналогічну ситуацію: «кадровий склад повністю розклався і не бажає підпорядковуватися статуту ОУН». Саме цим агенти мотивували свою відмову повертатися назад у гори, наголошуючи, що там спочатку потрібно провести чистку організації, ліквідувати осіб, які відмовилися від активної діяльності». Такими діями агенти намагалися скомпрометувати керівництво ОУН Гірського району і отримати дозвіл на ліквідацію «неслухняного елемента». Усю цю інформацію вислухав особисто В. Савчак-«Сталь». Однак на силовиків, які розробляли агентурну комбінацію очікувало розчарування – замість віддати наказ про ліквідацію керівників районного проводу «Сталь» вирішив особисто піти та перевірити стан справ у Гірському районі. Довідавшись про це енкаведисти зробили засідку (залучивши бійців 240 окремого стрілецького батальйону) на маршруті пересування «Сталя» із охоронцями і агентами. Однак через недотримання конспіративності В. Савчак виявив засідку та обійшов її. Перебуваючи у Гірському районі провіднику зустрітися із Миколою Кричуном-«Черемшиною» не вдалося, однак він зконтактувався із кушцовими Юрієм Ткачуком-«Куницею»¹¹, Іллею Романюком-«Тигром», станичним Іваном Пилип'ю-

⁸ **Мензак Іван Миколайович** («Кобзар», «Бакун», «Соловій»); 15.07.1912, с. Банилів Вижицького р-ну – 31.05.1949, біля с. Шубранець Заставнівського р-ну Чернівецької обл.). Закінчив Чернівецьку гімназію. Вчитель, директор школи у с. Бережниця. Служив у румунській армії. Член ОУН (1940). В'язень румунських тюрм (1943, засуджений на 25 років каторги, покарання відбував у Яській в'язниці). Провідник Вашківецького районного проводу ОУН (08 – 11.1945). Референт пропаганди Буковинського окружного проводу ОУН (11.1945 – 10.1946, осінь 1947 – 05.1949). Провідник Запрутського надрайонного проводу ОУН (04.1947 – 05.1949). Можливо, референт пропаганди Запрутського надрайонного проводу ОУН (зг. 07.1948). Фігурант АС «Болото», «Вурдалаки», «Звено», «Повстанці». Дружина Марія Мензак (1924, с. Банилів Вижицького р-ну Чернівецької обл. – 07.05.1950).

⁹ **Северин Іван Миколайович** («Вуйко», «Грізний», «Гуцул», «Івонцьо», «Іскра», «Лев», «Нанашко», «Скригун»); 24.06.1916, с. Горішні Шерівці Заставнівського р-ну Чернівецької обл. – 03.04.1947, с. Юрківці Заставнівського р-ну Чернівецької обл.). Закінчив сільську школу с. Горішні Шерівці Заставнівського р-ну Чернівецької обл., а відтак Чернівецьку гімназію. Член ОУН (1940). У курені Войнаровського (1941 – 1942). Референт СБ Сторожинецького повітового проводу ОУН (04 – 10.1944). Референт СБ Буковинського обласного проводу ОУН (10.1944 – поч. 1945). Референт СБ Чернівецького надрайонного проводу ОУН (поч. 1945 – 11.1945). Провідник Заставнянського («Запрутського») надрайонного проводу ОУН (11.1945 – 04.1947). Фігурант агентурної справи «Болото», «Вурдалаки», «Звено».

¹⁰ **Лесів Іван Костянтинович** («Олег»); 1920(?), с. Садки Заліщицького р-ну Тернопільської обл. – 12.08.1945, с. Ясени Сторожинецького р-ну Чернівецької обл.). Вчитель. Член ОУН. Провідник Юнацтва Заліщицького повітового проводу ОУН (1944). Референт пропаганди Буковинського окружного проводу ОУН (11.1944 – 08.1945).

¹¹ **Ткачук Юрій Савович** («Тарас», «Куниця»); 1916, с. Розтоки Путильського р-ну Чернівецької обл. – 2001, смт. Берегомет Вижицького р-ну Чернівецької обл.). Служив у румунській армії. Член ОУН (1941). Заступник станичного, станичний ОУН с. Розтоки Путильського р-ну Чернівецької обл. (1944). Провідник кушцового проводу ОУН у Вижицькому р-ні (1945 – 1946). Провідник Вижицького районного проводу ОУН

ком-«Козаком»¹² та ін. Підсумовуючи цей стан, силовики попри низку невдач робили висновок, що це відрядження зміцнило авторитет агентів у підпіллі та як підтвердження навели факт призначення Петра Дениса-«Орла» керівником СБ Вижницького районного проводу ОУН. При цьому агенту «Орлу» дали чіткі інструкції, які збройні акти дозволялося проводити, а, які заборонялося (наприклад, дозволялося ліквідувати Миколу Кричуна-«Черемшину», Іллю Романюка-«Тигра», Юрія Ткачука-«Куницю», попередньо скомпроментувавши та звинувативши їх у співпраці із радянськими репресивно-каральними органами) (ГДА СБУ. Ф. 65. Спр. С-13422. Т. 4. Арк. 75, 91).

Уже після розслідування та виявлення агентурної діяльності Миколи Труфіна-«Наливайка» і Петра Дениса-«Задорожного» (7 лютого 1946 р.) детально цю ситуацію аналізував та описував провідник Буковинського окружного проводу ОУН В. Савчак, насамперед наголошуючи на тому, що «Наливайко», був чотовим у сотні «Криги» – одній із найкращих чот. Однак у другій половині квітня 1945 р. сотня була розбита і він повернувся у Вижницький район, де переховувався до 20 липня, відтак вийшов із повинною. 15 серпня він разом із П. Денисом-«Задорожним» прибув до Олексія Домчука-«Петренка»¹³ для налагодження зв'язку із організаційною мережею. «Назар» дав йому завдання до кінця серпня зв'язатися із «Черемшиною». Микола Труфін-«Наливайко» завдання не виконав і й на зустріч не прибув. В. Савчак-«Сталь» змушений був самостійно налагоджувати зв'язок із М. Кричуном- «Черемшиною». На початку жовтня В. Савчаку вдалося встановити зв'язок із «Черемшиною», і він одразу ж організував Вижницький районний провід, до складу якого включив колишнього районного референта СБ Петра Дениса-«Задорожного». Натомість Миколу Труфіна-«Наливайка» не було призначено на жодну посаду оскільки для «Сталі» він був провідником при пересуванні у горах (ГДА СБУ. Ф. 65. Спр. С-9079. Т. 54. Арк. 436, 437–438).

Після відрядження у Гірський район агента Миколу Труфіна-«Огонь» ввели до складу боївки Панаса Сіренка-«Моторного»¹⁴ для проведення акцій проти осіб, які з'явилися із повинною. Зокрема, ця боївка у складі 11 осіб 7 вересня 1945 р. здійснила напад на будинок «Помсти» (колишній підпілля, який з'явився із повинною), в якому захопили самого господаря, голову сільради Кузєка і уповноваженого РК ВКП(б) по хлібозаготівлях Яценка. При цьому за наполяганнями агента «Огонь» Кузєка і Яценка відпустили як осіб лояльних до ОУН. Наступною акцією став напад на квартиру колишнього стрільця відділу УПА «Хмеля», який також з'явився із повинною.

(07.1947 – 05.1949). Захоплений у полон 19.05.1949 р. на хут. Закінь с. Розтоки Путильського р-ну Чернівецької обл. ВТ 20.11.1949 р. засуджений на 25 років. Покарання відбував у Воркутинських таборах. Звільнений у 1963 р., проживав у смт. Берегомет Вижницького р-ну. Нагороджений Бронзовим Хрестом бойової заслуги (01.11.1947). Фігурант АС «Підпілляники».

¹² **Пилип'юк Іван Миронович («Чайка», «Козак»; 1911, с. Багна Вижницького р-ну Чернівецької обл. – 01.12.1949, хребет Баньків, Вижницький р-н).** Служив у румунській армії. Член ОУН. Учасник похідної групи Буковинського куреня П. Войновського (1941). Вояк 115-го батальйону (1942). Станичний. Провідник кушового проводу ОУН у Вижницькому р-ні (? – 1948). Референт СБ Вижницького районного проводу ОУН (05 – 11.1949).

¹³ **Домчук Олексій Тодорович («Голуб», «Назар», «Петренко», «Сокіл», «Старий»; 18.01.1913, с. Товтри Застанівського р-ну Чернівецької обл. – 13.11.1945, с. Товтри Застанівського р-ну Чернівецької обл.).** Закінчив Чернівецьку гімназію, відтак навчався у Чернівецькому університеті. Вчитель. Служив у румунській армії. Член ОУН (1939, 1940). Командир сотні, заступник командира похідної групи Буковинського куреня П.Войновського (1941). Організаційно-мобілізаційний референт Чортківського окружного проводу ОУН (осінь 1943 – 11.1944). Організаційно-мобілізаційний референт Буковинського обласного проводу ОУН (12.1944 – 02.1945). Організаційний референт Буковинського окружного проводу ОУН (03 – 08.11.1945). Провідник Заставнянського («Запрутського») надрайонного проводу ОУН (09 – 11.1945).

¹⁴ **Сіренко Панас Назарович («Моторний», «Орест», «Степ», «231»; 1918, с. Печище Сумського р-ну Сумської обл. – ?).** Закінчив середню школу (1938). Служив у ЧА, закінчив школу молодших командирів (05.1939 – 09.1941). Потрапив до німецького полону, перебував у концтаборі № 326 (09.1941). Закінчив розвідшколу. Техпрацівник Буковинського окружного проводу ОУН (09 – 11.1945). Референт СБ Сторожинецького районного проводу ОУН (11.1945 – 02.1949). Провідник Сторожинецького районного проводу ОУН (1946 – 02.1949). Пропагандист Чернівецького надрайонного проводу ОУН (не раніше 07.1948 – 02.1949). Фігурант АС «Кубло». Заарештований 18.02.1949 р. у с. Панка Сторожинецького р-ну. Проживав у м. Вижниця Вижницького р-ну Чернівецької обл.

Силовики відзначали, що після фізичних покарань есбісти «Помсті» і «Хмелью» зберегли життя, озброїли та дали завдання здійснити терористичні акції, після яких їх мали повернути назад у підпілля (ГДА СБУ. Ф. 65. Спр. С-13422. Т. 4. Арк. 76).

17 вересня 1945 р. агент Микола Труфін-«Огонь» доніс, що зв'язок керівництву підпілля вдалося встановити із Миколою Кричуном-«Черемшиною». Проте замість застосування санкцій «Сталь» його призначив надрайонним провідником ОУН. Відповідно питання про компрометацію М. Кричуна-«Черемшини» одразу відпало. Чекісти почали працювати над розробкою іншої комбінації.

7 жовтня 1945 р. агент М. Труфін-«Огонь» терміново викликав на зв'язок підполковника Біленка та повідомив йому про отримане завдання від В. Савчака підготувати і проконтролювати виконання бойових акцій двома боївками, для виконання яких склалися сприятливі обставини – значні військові сили (240 осіб) перейшли у Галичину і у селах Іспас і Черногузи ніяких спеціальних військ, окрім лісозаготівельних не залишилося. Першу боївку повинен був очолити референт СБ Вишницького районного проводу ОУН (тобто агент П. Денис-«Орел»), іншу – Панас Сіренко-«Моторний» (один із наближених до «Сталю» підпільників). Збройні акції планувалися проти: 1. станичного ОУН Василя Гордюка-«Мотрюка» (агент НКВС); 2. «Курилова» (агент НКВС); 3. «Громкого» (агент НКВС); 4. І. Шпака; 5. І. Лазарека; 6. П. Лазарека (ГДА СБУ. Ф. 65. Спр. С-13422. Т. 4. Арк. 77). Отримавши цю інформацію, силовики прийняли рішення: боївку очолювану агентом Петром Денисом-«Орлом» направити у село, в якому агентів завчасно попередити, щоб ті не ночували вдома, а боївку, очолювану Панасом Сіренко-«Моторним», – ліквідувати. Агент М. Труфін-«Огонь» в 23.00 привів боївку до будинку братів Лазареків, але засідка (із двох осіб) себе завчасно розконспірувала та відкрила стрільбу, вбивши одного підпільника. Уцілому операція з ліквідації боївки Панаса Сіренка-«Моторного» провалилася.

Особливо цінним повідомленням стало донесення агента Миколи Труфіна-«Огонь» (6 жовтня 1945 р.) про прибуття із Бухареста на територію України чотирьох кур'єрів від осередку ОУН у Румунії. Два кур'єри попрямували до Львова, а два – батько і син Карбулевські (Карбулицькі) прибули на Буковину. Після спілкування із кур'єрами «Сталь» призначив Олега Гаджу-«Вадима» і чотового Миколу Труфіна-«Наливайка» для рейду за кордон (кінцеве місце призначення – центральний пункт зв'язку у м. Кампулун). Мета – практичне налагодження та організація пункту зв'язку закордонної місії із підпіллям на території України.

Початково вихід у рейд на територію Румунії запланували на 14 жовтня 1945 р. Виходячи із цього, силовики сформували завдання агенту М. Труфіну: 1. ближче познайомитися із особами, які мали іти за кордон; 2. довідатися місце переходу кордону; 3. визначити пункт зв'язку із силовиками на території Буковини; 4. повідомити адресу у Румунії (м. Кумпулун).

Для відрядження Миколи Труфіна-«Наливайка» і Олега Гаджи-«Вадима» В. Савчак викликав «Ярему» (мав добрі зв'язки із ОУН у Румунії) та Стефанію Понич-«Одарку» (зберігала американські долари). Через необхідність повного екіпірування відрядження затягнулося (ГДА СБУ. Ф. 65. Спр. С-13422. Т. 4. Арк. 78). Відтермінування силовики використали на пошук агента, якого можна було б використовувати для зв'язку із агентом «Орел» (П. Денис-«Задорожний»). Вибір впав на підпільника «Весну», але через агента Миколу Труфіна-«Огонь» було з'ясовано, що його завербували (УНКДБ), тому комбінацію щодо нього вирішили не проводити. Водночас, за даними агента «Огонь», чекісти виявили факти відвертої співпраці «Весни» із націоналістами. Продовжуючи пошук надійного зв'язкового для «Задорожного», вибір зупинили на «Білому». Практично реалізували задум 10 жовтня 1945 р., коли Петро Денис-«Задорожний» із «Білим» «потрапили» на засідку. «Білого» одразу ж завербували. Виконуючи вказівки чекістів, Петро Денис-«Задорожний» почав схиляти учасників своєї боївки до виходу із повинною. Використовуючи моральну пригніченість бійців він заявив: «наше місце виявлено, продукти у криївках москалі мабуть знищили, зимою, мабуть ми пропадемо». Підключився до психологічної обробки і завербований агент «Білий», який також висловив свою думку про неможливість подальшого переховування. Керівник боївки Віктор Сівко-«Віктор» почав переконувати боївкарів з'явитися із повинною до НКВС. Відтак вся боївка Віктора Сівка-«Віктор», «Струк», «Сокіл», «Білий», окрім «Горностая», який втік до лісу, написали листа в НКВС про вихід із повинною і незабаром тасмно з'явилися. При

цьому Петро Денис-«Задорожний» мусив очолити явку із повинною всієї боївки, оскільки вважав, що йому перестануть довіряти. Від «Струка», «Сокола» і «Віктора» чекісти взяли підписки про співпрацю та відправили їх назад у підпілля.

17 жовтня 1945 р. агент «Орел» (Петро Денис-«Задорожний») доніс, що Стефанія Понич-«Одарка»¹⁵ прибула у Бережницю та принесла грошові кошти (долари) Миколі Труфину-«Наливайку» і Олегу Гаджі-«Вадиму» для відрядження за кордон. Окрім цього, вона отримала завдання «Сталю» перейти на територію Гірського надрайону і організувати там школу для усіх керівних працівників території (передовсім із районними, кушовими керівниками ОУН і боївкарями СБ). Отримавши цю інформацію, силовики провели агентурну комбінацію та 22 жовтня 1945 р. захопили Стефанію Понич-«Одарку» зі всіма навчальними посібниками та агітаційними матеріалами (ГДА СБУ. Ф. 65. Спр. С-13422. Т. 4. Арк. 79, 92).

У вже згадуваному повідомленні про агентурну діяльність Миколи Труфину-«Наливайка» і Петра Дениса-«Задорожного» (7 лютого 1946 р.) провідник Буковинського окружного проводу ОУН В. Савчак писав, про захоплення та вербування Стефанії Понич-«Оксани». Продовжуючи відтворення подій із захоплення та вербування підпільників, В. Савчак стверджував, що 6 листопада Микола Труфін-«Наливайко» і Петро Денис-«Задорожний» навели сотню на засідку, в результаті загинули двоє стрільців. Однак ще тоді нічого не підозрюючи, 13 листопада В. Савчак дав завдання О. Гаджі-«Вадиму» перейти на територію Румунії для збору інформації про внутрішньополітичне становище, націоналістичну еміграцію в Бухаресті, а за допомогою сімейних зв'язків зконтактувався із представниками різних політичних течій. Окрім того передав Олегу Гаджі-«Вадиму» 50 доларів США для купівлі типографії і зобов'язав повернутися до 15 лютого 1946 р. Вийти у рейд запланували до 10 січня. Для своєї охорони Олег Гаджа-«Вадим» обрав Миколу Труфину-«Наливайка». Однак оскільки у «Вадима» ще не зажили рани, він мусів перечекаати, а «Наливайко» зобов'язувався підготувати усе необхідне в дорогу (ГДА СБУ. Ф. 65. Спр. С-9079. Т. 54. Арк. 438–439). 25 листопада Микола Труфін вмовив «Вадима» з'явитися із повинною. Того ж вечора разом із групою агентів Віктора Сівка-«Віктора» вони це зробили. Подальша доля Олега Гаджі-«Вадима» для В. Савчака була невідомою, але щодо Миколи Труфину-«Наливайка» стверджував, що той продовжував діяти із групою більшовиків на території Вишницького р-ну. Також В. Савчак зазначає, що після того як П. Денис погодився співробітничати із НКВС, 23 жовтня він умовив боївку, у складі В. Сівка-«Віктора» (командир) і трьох його бійців з'явитися в НКВС із повинною, що й було зроблено того ж дня. 16 листопада «Задорожний» заарештував Георгія Кушнірика-«Ярему»¹⁶, який після відбуття покарання при рейдуючому відділі УПА перебував у боївці і відпрацьовував навчальний матеріал (ГДА СБУ. Ф. 65. Спр. С-9079. Т. 54. Арк. 440).

При цьому сам Георгій Кушнірик-«Кирило» вважав, що СБ здійснила арешт за вказівкою В. Савчака (через його еміграційні висловлювання «Кирила»). У процесі роботи із «Кирилом»

¹⁵ Понич Стефанія Іллівна (Ільківна) («Гриць», «Оксана», «Одарка», «Марина»; 1920, с. Зеленів Кіцманського р-ну Чернівецької обл. – 21.02.2007, с. Мамаївці Кіцманського р-ну Чернівецької обл.). Закінчила народну школу (1934). Член ОУН (1941). Учасниця похідної групи Буковинського куреня П. Войновського (1941). Зв'язкова Буковинського обласного проводу ОУН з Проводом ОУН (1942). Референт жіночої сітки Буковинського обласного проводу ОУН (03 – 04.1943). В'язень румунських тюрем (04.1943 – 25.03.1944). Референт жіночої сітки Буковинського обласного проводу ОУН (03 – 10.1944), референт жіночої сітки Чернівецького повітового проводу ОУН (11.1944). Референт пропаганди Вишницького надрайонного проводу ОУН (10.1945). Заарештована у Вишницькому р-ні 26.10.1945 р. Засуджена 01.02.1946 р. засуджена на 10 років ВТТ. Покарання відбувала у Магаданських таборах. Після звільнення (29.04.1956) проживала у с. Мамаївці. Одружилася із Альботом Ярославом.

¹⁶ Кушнірик Георгій Онуфрієвич («Кирило», «Косар», «Максим», «Ярема»; 1916, с. Веренчанка Заставнівського р-ну Чернівецької обл. – 11.11.1946, м. Чернівці). Студент архітектурної школи. Член ОУН (08.1941). Станичний у с. Веренчанка Заставнівського р-ну Чернівецької обл. (01.1942 – 02.1943). В'язень румунських тюрем. Провідник підрайонного проводу ОУН у Заставнівському р-ні (02 – 04.1943). Призваний до румунської армії (20.04.1943), заарештований жандармами румунськими (20.05.1943). Провідник Заставнівського районного проводу ОУН (весна – 12.1944). Провідник Чернівецького повітового проводу ОУН, після реорганізації – провідник Заставнівського («Запрутського») надрайонного проводу ОУН (01 – 09.1945). Одружений із Катериною «Васкан-Софія». Заарештований у криївці в рідному селі 18.11.1945 р. Засуджений 10.08.1946 до ВМП. Звербований (12.1945) «Єрема». Розстріляний.

чекісти встановили, що він був покараний за невчасний вихід на зв'язок до «Сталя». Шифруючи арешт «Кирила» і передачу його в НКВС, від його імені чекісти написали три штафети: 1. Олегу Гаджі-«Вадиму»; 2. Петру Денису-«Задорожному»; 3. Мирославу Сулятицькому-«Кривоносу». У своїх листах Георгій Кушнірик-«Кирило» обґрунтовував причини виходу із підпілля і переходу на територію Румунії. Обробляючи його, чекісти вирішили використати – перевівши назад у підпілля для компрометаційної роботи у його ж надрайоні (№ 1 Заставнянський, Кіцманський, Садгірський райони). У грудні 1945 р. «Кирила» ввели у Заставнянський район. Уже перші кроки, за висновками чекістів, дали позитивні результати. Зокрема, вдалося перевести у свою особисту охорону двох підпільників Степана Данишука-«Гамалію» і «Марту» із боївки СБ Тодора Гайдея-«Когута»¹⁷. Також виявили місце дислокації Кіцманського районного проводу ОУН та іншу важливу інформацію.

Черговим завданням силовиків Петру Денису-«Задорожному» і його лже-боївці стала ліквідація М. Сулятицького-«Кривоноса» та інших підпільників Гірського надрайонного проводу ОУН.

2 грудня П. Дениса-«Задорожного» із боївкою викликав до Мирослав Сулятицький-«Кривоніс»¹⁸. Водночас за розпорядженням «Задорожного» Віктор Сівко-«Віктор» розстріляв боївкаря «Горностая», який відмовився від співпраці із репресивно-каральними органами. Ця акція мала на меті спростити подальші дії агентів у підпіллі. Тоді ж боївкар «Струк» на ґрунті ревновщів домовився із боївкарем «Соколом» помститися «Білому» і Петру Денису-«Задорожному», які ходили до його коханої. Відтак під час розстрілу «Горностая» «Сокіл» побачив, що на зв'язок прийшли Іван Пилип'юк-«Козак» та Іван Гулей-«Меч»¹⁹ та попередив їх, щоб вони втікали, бо їх також розстріляють. «Козак» і «Меч» одразу побігли до М. Сулятицького-«Кривоноса» і повідомили про те, що трапилося (ГДА СБУ. Ф. 65. Спр. С-13422. Т. 4. Арк. 80, 92–93).

Після прибуття Петра Дениса-«Задорожного» на місце дислокації Мирослава Сулятицького-«Кривоноса», «Сокола» і «Струка» таємно допитали. Отримавши підтвердження зради «Задорожного», М. Сулятицький-«Кривоніс» розстріляв боївкаря «Білого», а після цього разом зі своїми охоронцями захопили агента Петра Дениса («Задорожного»). На допиті останній зізнався у деталях про свою агентурну роботу. Однак вночі він розв'язався, збив із ніг охоронця («Сокола») та спробував втекти, але був ввійманий «Струком», затриманий і вбитий.

Відтак, агент Віктор Сівко-«Віктор» перевербував Мирослава Сулятицького-«Кривоноса» для проведення збройних акцій (однак втік та з'явився до УНКВС).

Як мовилося вище, 26 листопада агент «Огонь» (Микола Труфін-«Наливайко») разом із Олегом Гаджою-«Вадимом» мали йти в Румунію, але через появу наказу Рясного (про явку із повинною) «Вадим» висловив бажання легалізуватися. Ця інформація позитивно сприйнялася чекістами, бо розширювалися можливості його використання за кордоном. Кур'ерам, які йшли у ¹⁷ Гайдей Тодор Іванович («Білий», «Когут»; 12.02.1923, с. Дорошівці Заставнівського р-ну Чернівецької обл. – 10.12.1948, с. Мосорівка Заставнівського р-ну Чернівецької обл.). Член ОУН (05.1944). Комендант боївки (1944 – 1945). Охоронець «Скригуна» (1946), відтак «Кобзаря» (1947 – 10.1948). Комендант райбоївки СБ. Референт СБ Заставнянського районного проводу ОУН (1945 – 1948). Провідник Заставнівського районного проводу ОУН (07 – 12.1948). Нагороджений Срібним Хрестом бойової заслуги 2-го класу (наказ ГВШ 1/48 від 12.06.1948 р.). Фігурант АС «Скорпіони».

¹⁸ Сулятицький Мирослав Володимирович («Кривоніс», «Спартак», «Петро»; 1921, с. Середній Березів Косівського р-ну Івано-Франківської обл. – 11.01.1948, с. Митків Заставнівського р-ну Чернівецької обл.). Закінчив гімназію та старшинську школу УПА. Чотовий УПА ТВ-21 «Гуцульщина». Закінчив курси СБ при крайовій референтурі. Переведений на Буковину (09.1945). Референт СБ Буковинського окружного проводу ОУН (09.1945 – 01.1948). Нагороджений Срібним Хрестом заслуги (наказ ГВШ 1/48 від 12.06.1948 р.) та Бронзовим Хрестом бойової заслуги (01.11.1947). Хорунжий СБ (22.01.1948), хорунжий УПА (наказ ГВШ 3/48 від 23.10.1948 р.).

¹⁹ Гулей Іван Савович («Меч», «Крига», «Кармелюк»; 1910, с. Виженка Вижницького р-ну Чернівецької обл. – 12.09.1949, прис. Сухий смт. Берегомет Вижницького р-ну Чернівецької обл.). Член ОУН (1941). Станичний ОУН с. Виженка Вижницького р-ну Чернівецької обл. Курсант вишкільного куреня УНС «Чорні чорти» імені Є. Коновальця. Перейшов у Чорний ліс (11.1943). командир 2 рою 3 чоти сотні «Змії» групи «Чорний ліс». Перейшов на Буковину у складі сотні «Криги» (осінь 1944). Провідник кущового проводу ОУН у Вижницькому р-ні. Комендант боївки СБ. Референт СБ Вижницького («гірського») надрайонного проводу ОУН (07 – 09.1949).

Румунію, ставили основні завдання: 1. встановити зв'язок із колишнім членом ОУН Михайлом Колотилом-«Кобзарем», Дмитром Гирюком-«Орлом» та ін. З'ясувати становище ОУН у Румунії; 2. встановити чисельність політичних партій, їхню структуру, форми діяльності, ставлення до ОУН; 3. позицію офіційного уряду щодо ОУН; 4. налагодити зв'язок ОУН із легіонерами; 5. закупити в Румунії друкарську машинку, папір і фарби для ротатора; 6. інформувати керівництво ОУН на території Румунії про масштаби діяльності ОУН на Буковині; 7. повернутися необхідно було до 15 січня 1946 р. Однак кур'єрів так і не відправили у Румунію, а силовики направили агента Миколу Труфіна-«Огонь» на розробку зв'язків ОУН по Вижницькому району.

З метою активізації «розробки» окружного керівництва ОУН репресивно-каральні органи провели комбінацію через агентів Миколу Труфіна-«Огонь» і Віктора Сівка-«Віктор» – схилили до таємного виходу та завербували кушового ОУН Іллю Романюка-«Тигра». Відтак його направили у підпілля, проте, оскільки це припало на зимовий період, коли зв'язки районів із окружним проводом не функціонували, ця комбінація позитивних результатів не дала (ГДА СБУ. Ф. 65. Спр. С-13422. Т. 4. Арк. 81, 94).

Потрібно відзначити, що важливу роль у виявленні чекістських компрометацій і комбінацій, агентури її ліквідації відіграв референт СБ Буковинського окружного проводу ОУН Мирослав Сулятицький-«Петро». Саме за «внесок у відновлення ОУН і загалом у революційну боротьбу на Буковині, після розгрому місцевого підпілля взимку 1944 – 1945 рр.» його нагородили Золотим хрестом заслуги 1 ступеня, а за «особисту участь у ліквідації провокаційної боївки «Задорожного» відзначили Бронзовим хрестом бойової заслуги» (Літопис УПА, 2012: 394; ГДА СБУ. Ф. 65. Спр. С-9136. Т. 2. А. 38).

Звісно, попередню тезу можемо висловлювати із приміткою – самі силовики допустилися низку прорахунків, якими одразу ж скористалися есбісти. Зокрема, в інформації заступника міністра внутрішніх справ УРСР комісара міліції 2 рангу Микола Дятлова на ім'я начальника УМВС Чернівецької області полковника Михайла Руденка (26 квітня 1946 р.) наголошувалося на серйозних прорахунках при використанні внутрішньої агентури: а) цінні «агенти-внутрішніки» П. Денис-«Орел» і «Ярема», «агент-бойовик» «Білий» розшифровані та ліквідовані СБ; б) «агенти-бойовики» «Струк» і «Сокіл», які працювали по цій же справі, видали СБ Петра Дениса-«Орла», «Білого» і «агента-внутрішніка» Віктора Сівка-«Віктора» та перейшли у підпілля; в) агент Віктор Сівко розконспірований як агент і переверований Мирославом Сулятицьким-«Кривonosом». Однак відділ ББ продовжував використовувати його для розробки агентурної справи «Вурдулаки» і здійснював вербування внутрішньої агентури за його участю (ГДА СБУ. Ф. 65. Спр. С-13422. Т. 4. Арк. 97). При цьому заступник міністра внутрішніх справ УРСР Микола Дятлов резюмував: «Скориставшись слабко поставленою роботою відділу ББ УМВС і РВ МВС провід ОУН Буковини, очолюваний «Сталем», за зимовий період 1945 – 1946 рр. зумів організувати і значно зміцнити мережу оунівських організацій, а по Вашковецькому, Вижницькому, Заставнянському і Чернівецькому районах створити нові боївки («Бакуна», «Тараса», «Чумака» і ін.) значно активізувати їх бойову діяльність» (ГДА СБУ. Ф. 65. Спр. С-13422. Т. 4. Арк. 98).

Таким чином, Петра Дениса-«Орла» СБ ОУН виявила та знищила натомість Микола Труфін-«Огонь» продовжував свою роботу, правда уже не у статусі «агента-внутрішніка», а «агента-бойовика». Зокрема, у витязі із довідки про кількість і склад агентурно-бойових груп (далі – АБГ) при відділах 2-Н УМДБ західних областей УРСР (21 лютого 1950 р.) зазначалося, що АБГ УМДБ Чернівецької області «Буковинці» функціонує у складі семи осіб: старшого групи «Сокола» та бойовиків «25», «Огонь», «Сам-свой», «Вольний», «Смелий», «Веселий» (ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 372. Т. 84. Арк. 10–21). Чекісти давали досить позитивну характеристику Миколі Труфіну-«Огню»: «За період роботи агентом-бойовиком приймав участь в агентурних комбінаціях, які проводив як керівник боївки СБ, чому має великий досвід, а також в низці бойових операцій, де показав себе сміливим і решучим бойовиком. За його даними органами МВС і МДБ було виявлено і репресовано понад 50 учасників станичних сіток ОУН і активних пособників» (ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 372. Т. 79. Арк. 196–200). Самі підпільники фіксували активну діяльність Миколи Труфіна: «13.5.46 в с. Бережниця Банилівська (Вашківщина) нічною порою прибули: майор НКВД Омельчук Петро, ст. лейтенант Дудчак, провокатор Наливайко (Труфін Микола

с. Михайла з Іспаса Вижнецького р-ну) і бувший стрілець Буковинського [куреня] УПА Моряк, робили перевірку хатів» (Літопис УПА, 2012: 168). 28 січня 1950 р. у лісі на межі Вашковецького і Вижницького районів чекістсько-військова група у супроводі агентів-бойовиків «Огонь», «Самсвой», «Вольний» (Юрій Семенюк) захопила у полон надрайонного провідника Чернівеччини «Мартина» (Дмитро Козьменко), який згодом загинув при спробі втечі (Літопис УПА, 2012: 48).

Досить промовистий висновок про причини та наслідки агентурної співпраці робив В. Савчак: «Жорстокий терор НКВД робить з людини безвольне знаряддя божевільних експериментів сталінської кліки. Стероризувати до краю населення і завербувати якнайбільшу кількість тайних співробітників (донощиків) з усіх суспільних шарів – це головне зусилля НКВД, НКГБ. Крім жорстокого військового терору, масових арештів, облав на села, морального терору для вдержання мас в безнастаннім страху перед вивозом на Сибір, вживається всіх засобів, що їх дає поліційним органам до найвищих границь посунена централістична система влади» (Літопис УПА, 2012: 443).

Висновки. Отже вагоме місце у діяльності репресивно-карального апарату займало створення агентурних мереж. Використання агентури давало значну результативність у боротьбі із українським визвольним рухом. Наведений доволі типовий приклад вербування та використання саме внутрішньої агентури. При цьому цей приклад досить нетиповий оскільки агентами-внутрішніками стали «довголітні» члени ОУН. Водночас варто відзначити і ефективність діяльність референтури СБ. Саме ця референтура відіграла колосальну роль в українському визвольному русі. Впродовж десятиліть жорстокої боротьби з найсильнішими у світі репресивно-каральними органами (польськими, німецькими, радянськими) СБ проявила себе нарівні зі світовими спеціальними службами. По-суті, саме завдяки вмільй боротьбі СБ ОУН проти ворожої агентури, провокацій, а також відкритій бойовій та пропагандистській діяльності збройна визвольна боротьба українського народу тривала аж до середини 50-х рр. ХХ ст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

- Білас, 1994 – Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917 – 1953. Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз. У двох книгах. Книга перша. Київ: Либідь – Військо України, 1994. 432 с.
- ГДА СБУ – Галузевий державний архів Служби безпеки України.
- Ільницький, 2017а – Ільницький В. Історичний портрет працівника Служби безпеки ОУН: відомий та невідомий Роман Різник-«Макомацький» (1944 – 1948) // Східноєвропейський історичний вісник / [головний редактор В. Ільницький]. Дрогобич: Посвіт, 2017. Спеціальний випуск. С. 134–153.
- Ільницький, 2017б – Ільницький В. Протистояння СБ ОУН і МДБ: спроба ввести у середовище підпілля агента Якова Козлова-«Яровий», «Богдан Богун» // Східноєвропейський історичний вісник / [головний редактор В. Ільницький; упор. В. Футала, М. Галів]. Дрогобич: Посвіт, 2017. Спеціальний випуск 2. С. 241–262.
- Ільницький, 2014 – Ільницький В. Функціонування служби безпеки у Карпатському краї ОУН (1945 – 1954) // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність Вип. 24: Український визвольний рух середини ХХ століття в контексті суспільно-політичних ідей, подій та обставин / [гол. редкол. М. Литвин, упоряд. і наук. ред. М. Романюк, О. Стасюк]. НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2014. С. 293–315.
- Ільницький, Галів, 2009 – Ільницький В., Галів М. Діяльність Служби безпеки ОУН на Дрогобиччині: документи і матеріали (1944 – 1951) [упоряд. В. Ільницький, М. Галів; передмова – В. Ільницький, примітки – М. Галів]. Кн. 1. Дрогобич: ПП «Швидкодрук», 2009. 264 с.
- Кентій, 1999а – Кентій А. В. Нарис боротьби ОУН-УПА в Україні (1946 – 1956 рр.). Київ: Інститут історії України НАН України, 1999. 111 с.
- Кентій, 1999б – Кентій А. В. Українська повстанська армія в 1944 – 1945 рр. Київ: Інститут історії України НАН України, 1999. 220 с.
- Киричук, 2003 – Киричук Ю. Український національний рух 40 – 50-х років ХХ століття: ідеологія та практика. Львів: Добра справа, 2003. 464 с.
- Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. – Т. 19: Підпілля ОУН на Буковині: Документи і матеріали. 1943 – 1951 / [упоряд. Дмитро Проданик]. – К.; Торонто: [б.в.], 2012. – 840 с.
- Русначенко, 2002 – Русначенко А. М. Народ збурений: Національно-визвольний рух в Україні й національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940 – 50-х роках. Київ: Університетське видавництво «Пульсар», 2002. 519 с.
- Сергійчук, 1998 – Сергійчук В. Десять буремних літ. Західноукраїнські землі у 1944 – 1953 рр. Нові документи і матеріали. Київ: Дніпро, 1998. 944 с.

Сергійчук, 2006 – Сергійчук В. Тавруючи визвольний прапор. Діяльність агентури та спецбоїв НКВС-НКДБ під виглядом ОУН-УПА. Видання друге, доповнене. Київ: ПП Сергійчук М.І., 2006. 184 с.

Сергійчук, 2005 – Сергійчук В. Український здви́г: Прикарпаття. 1939 – 1955 рр. Київ: Українська Видавнича Спілка, 2005. 840 с.

Шаповал, 2001 – Шаповал Ю. Війна після війни // Літопис УПА. Нова серія. Т. 3: Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: директивні документи ЦК Компартії України. 1943 – 1959. Київ–Торонто, 2001. С. 9–40.

REFERENCES

Bilas, 1994 – Bilas I. Represyivno-karalna systema v Ukraini 1917 – 1953 [The repressive system in Ukraine in 1917 – 1953]. Suspilno-politychnyi ta istoryko-pravovy analiz. U dvokh knykhakh. K.: Lybid; Viisko Ukrainy, 1994. Kn. 1. 432 s. [in Ukrainian]

HDA SBU – Haluzevyi derzhavnyi arkhiv Sluzhby bezpeky Ukrainy [Sectoral State Archive of Security Service of Ukraine]

Ilnytskyi, 2017a – Ilnytskyi V. Istorychnyi portret pratsivnyka Sluzhby bezpeky OUN: vidomyi ta nevidomyi Roman Rizniak-«Makomatskyi» (1944 – 1948) [Historical portrait of the OUN's security service activist: the known and unknown Roman Rizniak-«Makomatskyi» (1944 – 1948)] // Skhidnoevropeyskyi istorychnyi visnyk / [holovnyi redaktor V. Ilnytskyi]. Drohobych: Posvit, 2017. Spetsialnyi vypusk. S. 134–153. [in Ukrainian]

Ilnytskyi, 2017b – Ilnytskyi V. Protystoiannia SB OUN i MDB: sproba vvesty u seredovyshe pidpillia ahenta Yakova Kozlova-«Iarovy», «Bohdan Bohun» [The opposition of OUN'S security service and the ministry of state security: an attempt to enter agent Yakiv Kozlov alias «Yarovy», «Bohdan Bohun», into the underground's milieu] // Skhidnoevropeyskyi istorychnyi visnyk / [holovnyi redaktor V. Ilnytskyi; upor. V. Futala, M. Haliv]. Drohobych: Posvit, 2017. Spetsialnyi vypusk 2. C. 241–262. [in Ukrainian]

Ilnytskyi, 2014 – Ilnytskyi V. Funktsionuvannia sluzhby bezpeky u Karpatskomu kraii OUN (1945 – 1954) [Performance security service in Carpathian edges OUN (1945 – 1954)] // Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist Vyp. 24: Ukrainskyi vyzvolnyi rukh seredyiny XX stolittia v konteksti suspilno-politychnykh idei, podii ta obstavyn / [hol. redkol. M. Lytvyn, uporiad. i nauk. Red. M. Romaniuk, O. Stasiuk]. NAN Ukrainy, Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakovycha. Lviv, 2014. S. 293–315. [in Ukrainian]

Ilnytskyi, Haliv, 2009 – Ilnytskyi V., Haliv M. Diialnist Sluzhby bezpeky OUN na Drohobychchyni: dokumenty i materialy (1944 – 1951) [The activity of security service of OUN in Drohobych region: documents and materials (1944 – 1951)] [uporiad. V. Ilnytskyi, M. Haliv; peredmova – V. Ilnytskyi, prymitky – M. Haliv]. Kn. 1. Drohobych: PP «Shvydkodruk», 2009. 264 s. [in Ukrainian]

Kentii, 1999a – Kentii A. Narys borotby OUN–UPA v Ukraini (1946 – 1956 rr.) [On functioning of UPA departments in Chernivtsi land; An outline of the struggle of OUN-UPA in Ukraine (1946 – 1956)]. K.: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 1999. 111 s. [in Ukrainian]

Kentii, 1999b – Kentii A. V. Ukrainka povstanska armiiia v 1944 – 1945 rr. [Ukrainian Insurgent Army in 1944 – 1945] Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 1999. 220 s. [in Ukrainian]

Kyrychuk, 2003 – Kyrychuk Yu. Ukrainskyi natsionalnyi rukh 40 – 50-kh rokiv XX stolittia: ideolohiia ta praktyka [Ukrainian Nationalist Movement of 1940s – 1950s: Ideology and Practice]. Lviv: Dobra sprava, 2003. 464 s. [in Ukrainian]

Litopys Ukrainskoi Povstanskoi Armii. Nova seriia. – T. 19: Pidpillia OUN na Bukovyni: Dokumenty i materialy [OUN underground in Bukovyna: documents and materials]. 1943 – 1951 / [uporiad. Dmytro Prodanyk]. – K.; Toronto: [b.v.], 2012. – 840 s. [in Ukrainian]

Rusnachenko, 2002 – Rusnachenko A. Narod zburenyi: Natsionalno-vyzvolnyi rukh v Ukraini y natsionalni rukhy oporu v Bilorusii, Lytvi, Latvii, Estonii u 1940 – 50-kh rokakh [The Revolted People: National liberation movement in Ukraine and national resistance movements in Belarus', Lithuania, Latvia, and Estonia in the 1940s – 1950s]. Kyiv, Universytetske vydavnytstvo «Pulsary», 2002. – 519 s. [in Ukrainian]

Serhiichuk, 1998 – Serhiichuk V. Desiat buremnykh lit. Zakhidnoukrainski zemli u 1944 – 1953 rr. [Ten years of the tempest. The West Ukrainian lands in 1944 – 1953] Novi dokumenty i materialy. Kyiv: Dnipro, 1998. 944 s. [in Ukrainian]

Serhiichuk, 2006 – Serhiichuk V. Tavruuyuchy vyzvolnyi prapor. Diialnist ahentury ta spetsboivok NKVS-NKDB pid vyhliadom OUN-UPA [Disreputing the flag of liberation. Activity of the agents and special subunits of NKVD in the appearance of OUN-UPA]. Vydannia druhe, dopovnene. Kyiv: PP Serhiichuk M.I., 2006. 184 s.

Serhiichuk, 2005 – Serhiichuk V. Ukrainskyi zdvyh: Prykarpattia [The Ukrainian revolt: Sub-Carpathia. 1939 – 1955]. 1939 – 1955 rr. – K.: Ukrainka Vydavnycha Spilka, 2005. 840 s. [in Ukrainian]

Shapoval, 2001 – Shapoval Yu. Viina pislia viiny [A War after the war] // Litopys UPA. Nova seriia. T. 3. Borotba proty UPA i natsionalistychnoho pidpillia: dyrektyvni dokumenty TsK Kompartii Ukrainy. 1943 – 1959. Kyiv; Toronto, 2001. 670 s. [in Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 15.02.2018 р.